

Загадки родоводу князів Острозьких¹

Хто був протопластою роду?

Дослідники висунули три гіпотези. Детально про них йдеться у роботах Леонтія Войтовича². Коротко їх нагадаю. Більшість істориків зараховують цих українських магнатів до Рюриковичів. Зокрема, вважають їх нащадками новгородського князя Романа, сина короля Данила (приймаючи твердження польського геральдиста Б. Папроцького)³.

Натомість М. Максимович на підставі поминальних записів у синодиках протопластою роду вважав представника іншої гілки Рюриковичів – турівського князя Юрія Володимировича (†1292).

А польський дослідник Юзеф Пузина визнавав Данила Острозького за онука турівського князя першої половини XIV ст., литовця за походженням, Наримунта-Гліба Гедиміновича⁴.

Свого часу я висунув припущення про походження Острозьких «по мечу» від Мстислава Даниловича та його сина Данила. Ніби за це говорила група імен, на мою думку, помилково записаних до поминання князя Івана Семеновича Кобринського († після 1491)⁵. Це такі імена – «мрію князь гльба князь Данила князь Данила князь Андрія князь Симона кондрата»⁶. Але при детальнішій перевірці з'ясувалось, що це вуйки Юліанни Семенівни Гольшанської Данило (†1435), Андрій (1455-1457), Семен⁷.

А що ж з цього приводу говорить сімейна традиція? Походження роду з ініціативи К.-В.Острозького та його сина Януша прокламується в історичних працях Мацея Стрийковського. Вже у своїй першій книзі, поемі-хроніці – «Про початки... славетних народів литовського, жмудського і руського» (1577) він вмістив вірш з красномовним заголовком «Про фамілію князів Друцьких з монархів київських, від яких Острозькі походять...». У цьому творі йдеться про зруйнування Києва під час наїзду Батия і про втечу місцевого князя Дмитра до міста Друцька. Осівши в Білорусі, князь став засновником нової династії місцевих володарів. Деякі з них, помандрувавши на Волинь, «до Острога, там давнього князівства холм знайшовши, старий тамтешній замок відбудували і київський дідичний ґрунт опанували»⁸.

В іншому місці своєї праці М. Стрийковський особливо наголошував на факті одруження короля Ягайла з Софією, «донькою Андрія Івановича, перед тим Київського, а на той час князя Друцького»⁹.

В опублікованій 1582 року «Хроніці...» історик виводить рід Острозьких вже від Данила Галицького, хоч королеву Софію і надалі вважає донькою Андрія Друцького¹⁰.

«Друцькі мотиви» розвинув у своїй книзі «Про острозьку війну» (Краків, 1600) придворний поет київського воєводи Симон Пекалід. Пііт не мав сумнівів щодо походження покровителя від Рюрика, св. Володимира, короля Данила Романовича.

Друцьк у нього символізує могутність і знатність Острозьких: король «розбив стільки ворожих загонів, із колчана саме Друцького руські виймаючи стріли». Разом з королем Ягайлом «друцька фортеця, сусідка литовського краю, керувала всім і на рівних правах, як говорять пам'ятки всі стародавні, пов'язані тісно з Литвою;... друцька країна, відома всюди. Польській державі вона принесла честь велику, як тільки згода була. Щоб Андрія дочку, і прекрасну й щасливу, з польським з'єднати королем, як годиться, шлюбним союзом».

Натомість про походження роду по мечу, тобто, по прямій чоловічій лінії, вже від самого короля Данила Романовича говорить відомий у Речі Посполитій геральдист Б. Папроцький, книжки якого друкувались у 1578, 1584 та 1599 роках¹¹.

За ним – місто Острог від XI ст. весь час належало Острозьким. Тому безпосереднім їх предком він проголошує князя Давида Ігоревича, який на з'їзді в Увятичах 1100 р. отримав у володіння, зокрема Острог та Дубно. Його праправнук (!) Роман, що з Києва до Галича переніс столицю, мав брата (!) – короля Данила. Нащадки останнього: це князі Роман – Василько – Данило – Федір – Василь – Іван – Костянтин – Костянтин – Василь. Вони відомі вже з надійних джерел – перші двоє з Галицько-волинського літопису, інші – з актових матеріалів XIV-XVI століть.

Чому К.-В.Острозький устами історика та поета підкреслював свою спорідненість з князями Друцькими, і, насамперед, з королевою Софією? Адже в тогочасній польсько-литовській державі побутувала інша версія її походження – з Гольшанських, могутнього литовського князівського роду київських володарів. Про обставини королівського шлюбу барвисто оповідає «Літопис Биховця», написаний в 1530-х роках для князів Гольшанських. В ньому й йдеться про одруження короля Ягайла в домі Семена Друцького з його сестричною Софією¹².

Стрийковський здійснив певну «генеалогічну» натяжку. Софія дійсно доводилась близькою родичкою князя Семена Дмитровича Друцького, але не донькою, а племінницею. Її батьками були князь Андрій Гольшанський та сестра Семена Друцького, Олександра.

«Друцька» версія мала засвідчувати порідненість К.-В.Острозького з київськими правителями та королевою Софією. Шлюб останньої з Ягайлом започаткував династію Ягайловичів, яка панувала в Речі Посполитій до 1572 року. Саме такий родовід обґрунтовував «кровне», історичне

право К.-В.Острозького та його синів обіймати високі державні посади (Київ, Краків).

Таким чином, самі Острозькі з певних політичних міркувань висунули дві версії походження роду «по мечу» – Друцьку та Острозьку (остання ніяк не підтверджується літописами і іншими джерелами).

Мацей Стрийковський в своїх роботах опирався на білорусько-литовські літописи. Там він і взяв історію князя Дмитра, який нібито втік від татар до Друцька, звідки частина його нащадків перебралась на Волинь. Прототипом легендарного засновника династій Острозьких та Друцьких була реальна особа, не князь (!) Дмитро, призначений галицько-волинським правителем Данилом Романовичем намісником у Києві. Він прославився під час нападу на столицю монголо-тарських військ в 1240 році¹³. Натомість у білорусько-литовських літописах «переплелися ім'я героїчного захисника Києва тисяцького Дмитра й окремі деталі біографії князя Михайла Чернігівського»¹⁴.

Через те, що в цих літописах дуже багато генеалогічних та історичних фантазій, історики скептично поставились до можливого спільного походження Острозьких та Друцьких та поріднення їх з київськими правителями.

Однак найновіші дані геральдики та синодикології (науки про пом'яники) підтвердили родинну традицію Острозьких, засвідчену працями М. Стрийковського.

Насамперед, найновіші дослідження Олега Однороженка підтвердили, через схожість гербів, спільність походження Острозьких та Четвертинських¹⁵. За це говорить і співпадання поминання Івана Четвертинського на Вишкові (†1559) з поминанням Костянтина Івановича Острозького (†1530)¹⁶.

Виявлена О.Однороженком найдавніша печатка Друцьких – князя Лева на документі 1384 р. – має аналогічні до печатки Острозьких елементи: два півмісяці (розділені стрілою)¹⁷. Інші представники цього роду, зокрема, Іван Путята (1422), уживали Тризуб, трансформований в пророслий хрест¹⁸.

Підтверджує спільне походження Острозьких та Друцьких і запис у лаврському Успенському синодику київського воєводи Дмитра Івановича (+1505)¹⁹. Перша його позиція – князь Данило Друцький, тобто «наш» Данило Острозький.

Серед виявлених поминань цих князівських родів найглибше в давнину сягає запис Костянтина Івановича Острозького в найдавнішому диптиху Києво-Печерської лаври, з Успенського собору. Перед відомим з документів Данилом Острозьким тут виписані три імені – Андрій,

Дмитрій, Тимофій. Якщо перші два досить поширені, то ім'я Тимофій в князівському середовищі унікальне. Йдучи за Леонтієм Войтовичем, вбачаю в ньому Тимофія, сина Костянтина Давидовича князя Новгород (Сіверського). Він записаний в Любецькому²⁰ та інших синодиках серед чернігівських князів.

Таким чином, принаймні один з протопластів Острозьких, князь Тимофій, походив з сіверських князів. А як встановлено, саме вони правили на київському престолі наприкінці XIII – в I пол. XIV століть²¹.

Тобто дані геральдики та синодикології підтверджують родинну традицію Острозьких про їх походження з київських правителів, які пізніше перебрались до Друцька та на Волинь. Можна висловити припущення, що принаймні один з протопластів роду – Тимофій – був сіверським правителем.

Спільним протопластою Острозьких та Друцьких є князь з рідкісним іменем Данило, а серед другої з династій ще є і князь Лев. Такий іменослов прямо вказує на їх поріднення з Романовичами, правда, по жіночій лінії. А це, в свою чергу, пояснює, яким чином вони отримали володіння на Волині.

Бо казково звучать слова літопису Биховця, що Друцькі, прийшовши на Волинь, вибрали собі холм в Острозі і тут замешкали. Тут не було пустелі, ці землі належали князям з династії Романовичів. Так, у 1288 році Мстислав Данилович, окрім Луцька та інших городів на Волині, мав і Дубно²². Під 1280 р. згадується його син Данило. Подальша їх доля невідома, бо Галицько-Волинський літопис обривається на 1292 році. Не виключено, що у Данила Мстиславовича (народжений від доньки половецького хана Тігака) не було потомства. Тому Волинь перейшла до його дядька Юрія Львовича, про що є дані початку XIV століття²³. Саме з ним, правдоподібно, і поріднився якийсь предок Острозьких, взявши собі як посаг якусь частину тих володінь.

4 листопада 1386 року Ягайло та Вітовт підтвердили права володіння Федором Даниловичем його дідовими та набутими маєтностями²⁴. Окрім отриманого Данилом від Великого князя Луцького Дмитра-Любарта Острога, тут згадуються волинські Корецька та Іванська волості, Четвертинська та Хлапотинська волості на території Турово-Пінського князівства.

Перші дві маєтності Острозькі успадкували, правдоподібно, від доньки Юрія Львовича абож його синів Андрія чи Юрія. Інші дві перейшли від литовського князя Давида-Наримунта Гедиміновича. Точніше від його вдови, Анни, сестри згаданого неодноразово Данила Острозького.

Підсумовуючи, потрібно константувати наступне. Острозькі та поріднені з ними князі Четвертинські та Друцькі походили з сіверських

князів, які в першій половині XIV ст. правили на київському престолі. Потім вони перебрались на Волинь, де поріднилились з Романовичами, з невідомою за іменем донькою князя Юрія Львовича († 1308) чи його синів Андрія († 1323) або Лева († 1323).

Звідки взявся Роман Острозький?

В генеалогічній літературі фігурує Роман Михайлович Острозький²⁵. Насправді така особа не існувала, а йшлося про племінника К. І. Острозького, Романа Андрійовича Сангушка, який загинув під час битви з татарами в 1517 році²⁶.

В Острозькому літописці під 1516 р. йдеться про татарський напад: «Того же року місяця грудня знову под Межибож, і Зіньков, і Летачов, і Каменець вторгнули. В той же потребі под Межибожем внук Костянтина князь Роман згинув»²⁷. Як відомо, початок цього літопису являє собою виписки з «Хроніки» Мартина Бельського, перевиданої його сином Йоахімом в 1597 році. Під 1516 р. в цій пам'ятці говориться: «Tamże w tey potrzebie zginął Roman Księżę Ostrowskie a Konstantego wnęk, strzałą postrzelony od Tatarzyna, gdy sie za nim daleko zagonił»²⁸.

Невідомо з яких причин Йоахім Бельський відредагував цей фрагмент батькового твору, внісши суттєву помилку. Адже у всіх виданнях самого М. Бельського читаємо: «w ten czas zabiti od tatar slachetny mąż Roman, siestrzeniec Konstantego, gdy s nim koń padł, tatarowie go pochwycili y rossiekli»²⁹.

Йдучи за текстом Бельського-юніора, Шимон Старовольський 1631 р. в своїй книжці про відомих полководців Речі Посполитої вже стверджує про те, що цей князь Роман, як внук К. І. Острозького, доводився зведеним братом (!) В.-К. Острозькому³⁰.

Потрібно у зв'язку з цим відзначити, що К. І. Острозький особливо прихильно ставився до сина рідної сестри Марії, Романа Андрійовича Сангушка. Так в 1516 р. він передав йому замки Брацлав, Вінницю, Звенигородку та певні маєтності³¹.

Яке ім'я мала друга дружина Костянтина Івановича Острозького?

Мацей Стрийковський у згаданій поемі-хроніці 1577 року, говорячи про рід князів Вишневецьких, відзначає: «A potym Poraskewę albo Praksydę, córke Siemiona Holszańskiego, pojął kniaź Konstanty, książę Ostroskie, hetman sławnej pamięci, który miał syna Illiego...»³².

Ця вістка унікальна і не підтверджується жодним документом. У переважній більшості джерел перша дружина К. І. Острозького сама іменується Татіяною, так її називають інші особи³³. Зокрема, в опублікованій 1638 р. книзі монаха києво-печерської лаври Афанасія Кальнофойського

серед лаврівських надгробків після К. І. Острозького згадується і Tatianna xieźna Ostrozka, wojewodzina Trocka”³⁴.

Лише в двох випадках її називають Анною: 3 січня 1519 року в латиномовному документі її двоюрідний брат єпископ Павел Гольшанський говорить, *sorore nostra duce Anna*. В україномовній грамоті, складеній 28 серпня 1522 року, тобто вже після смерті дружини, Костянтин Острозький тричі називає її “княгинєю Анною»³⁶.

Можна було б припустити, що така подвійність імен виникла через те, що вона перед смертю прийняла постриг, як це часто практикувалось в князівському середовищі. Василь Уляновський вважає, що дружина Костянтина Острозького не постригалась перед смертю, а ім’я «Анна було отриманим при хрещенні ім’ям Гольшанської, яке за давньою традицією, утаємничувалось до самої смерті, а, отже, вона не постригалася перед смертю»³⁷.

Однак проти обох цих припущень говорить згаданий документ двоюрідного брата Гольшанської, який походить, підкреслюю, з 1519 року, тобто задовго до її смерті. Крім того, після нього вона не один раз ще називала себе Татіяною.

На мою думку, мав рацію Юзеф Вольф. Спеціально не обговорюючи метаморфозу імені княжни, він, однак, у згаданих документах 1519 та 1522 років перекладає його на польську як (Tati)annie³⁸. Тобто історик ім’я Анна трактував як родинно-побутове скорочення імені Таті-анна.

До речі, з цією подвійністю імені не завжди давали собі ради переписувачі поминань Острозьких. Вбачаючи тут двох осіб, вони іноді в синодиках вставляли ще одне слово «княгиня» чи інше ім’я.

В «поминику князя Костянтина Івановича Острозького», вписаному до головного Києво-печерського диптиха його сином Василієм (від другої дружини Олександри Слуцької), згадують «кнїню татїанѣ скимницѣ марфу кнїню аннѣ»³⁹, тобто тут два імені княгині «розбиті» іменем якоїсь черниці.

В синодику Михайлівськоого Золотоверхого монастиря записано в XVI ст.: «Рѣд блѣговѣрнаго кнѣа костейтина. поменѣ ѣи раба своѣ кнѣа костейтина. Кнѣа Ілїю. Кнѣинѣ анѣны. Кнѣгїни Татїаны. княжѣноу Мрїю. Филипа. Катерыны. Фешдора»⁴⁰.

У синодику відновленого на початку XVII ст., за сприяння Василя-Костянтина Острозького Межигірського монастиря, окрім нього та єдиного православного сина Олександра, згадують Костянтина, Ілїю, «Татїану»⁴¹.

Правильно передані ці імена в синодику дубнівської замкової церкви та двох диптихах Дерманського монастиря «...Марѣы схимницы Татїяны Анны...»⁴².

Згадана Марфа, можливо, це одна з трьох острозьких князівень, похованих в лаврі. А. Кальнофойський називає їх: Mawra Xiężna Eudokia Xiężna Pelagia Xiężna⁴³.

Малознана княжна Марія

У монументальній праці Левка Войтовича згадується донька князя Костянтина. Історик зазначає: «Марія Костянтинівна. Записана у молодшій редакції Києво-Печерського пом'яника на стор.101 (конспект А. Кальнофойського)»⁴⁴. Правда, розміщена вона у Л.Войтовича чомусь не на своєму місці, а серед дітей Василя-Костянтина Острозького. А була Марія донькою Костянтина Івановича та Тетяни Гольшанської. Померла до 28 серпня 1522 року, адже не згадується в документі за цей день, яким батько врегулював маєткові права її рідного брата Іллі⁴⁵.

Марія Костянтинівна зробила якесь значне надання Києво-Печерській лаврі, бо в найдавнішому синодику обителі вона є серед тих осіб, яких «поминают их на всак днь»⁴⁶; в основному тексті згадано «Кнажноу марію». На полях дописано «дочка кнѣзѣ кѡстантина ѡстрѡзского»⁴⁷.

Окрім вищенаведених поминань, вона присутня і в поминанні роду князя Федора Андрійовича Сангушка у Слуцькому диптісі. Тут записані родичі його дружини Марії Іванівни Острозької⁴⁸: князі Данило, Федір, Василь, Іоан, Костянтин, Ілля та княжна Марія⁴⁹.

Онуки князя Василя-Костянтина Острозького

Єдиний православний син князя Василя-Костянтина Острозького – Олександр мав багато дітей, не менше восьми. Не всі вони дожили до дорослого віку. Зокрема, як вдалось встановити, влітку 1605 р. померли Христофор та Василь⁵⁰. При нагоді варто звернути увагу на імена синів. Одного з них кн. Олександр назвав іменем діда – Адамом-Костянтином (†1618), другого – вшановуючи батька, Василем (†1605), третього – на свою честь Олександром (†1607), четвертого – Янушем (†1618), так, як величали його рідного брата.

До слова, останній, вочевидь, з політичних міркувань вже свого єдиного сина назвав унікальним для тих часів в українському князівському середовищі іменем, на честь хрестителя Київської держави Володимиром-Яном (*1617–†1618)⁵¹. Такий вибір, без сумніву, умотивовувався далекосяжними династично-політичними планами. Його син мав успадкувати одну з найбагатших маєтностей в Речі Посполитій, яка в основному розташовувалася на українських етнічних землях. Тобто він мав усі підстави, фінансові та родові, очолити політичні еліти України. В цьому контексті варто розглядати і толерантне ставлення князя-латинника до залежного від нього православного населення. Посередньо це може підтверджувати і зберігання у Януша Острозького списку білорусько-литовського літопису,

т. зв. Хроніки Биховця. У книзі геральдика поч. XVIII ст. К. Несецького при розповіді про події 1384 р., пов'язані з польським гербом «Дембно», згадується «*Historya albo krótkie zebranie o Drzewie Krzyża S. z Kroniki Ruskiej Janusza Książęcia Ostrogskiego*»⁵².

Подальші дослідження, без сумніву, дозволять уточнити багато моментів у великому генеалогічному дереві князів Острозьких.

Література

1. Частина матеріалу виступу була виголошена на наукових читаннях, присвячених пам'яті В.-К.Острозького (Національний університет «Острозька академія». 22 лютого 2010 року).

2. Войтович Л. Родина князів Острозьких // *Записки НТШ.* – Львів, 1996. – Т. 231. – С. 355-360; Його ж. Князі Острозькі: спроба відтворення генеалогії династії // *НУОА. Наукові записки. Історичні науки.* – Острог, 2008. – Вип.13. – С. 44-46.

3. Максимович М. А. Письма о князях Острожских // Максимович М. Собрание сочинений. – Киев, 1866. – Т. 1. – С. 1-7.

4. Puzyna J. Daniło, ks. turowski, ostrogski, chełmski i jego potomstwo // *Miesięcznik heraldyczny.* – 1931. – R. 10. – S. 251-274.

5. Мицько І. Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі // Мицько І. Статті, написані після вигнання з Інституту українознавства НАН України. – Львів, 2000. – С. 12. Правдивість запису Івана Семеновича Кобринського підтверджується наступним. Це поминання закінчується досить рідкісним іменем Кіндрат. Натомість в грамоті від 1487 р. Федьки, дружини Івана Семеновича Кобринського, серед найближчих осіб-свідків фігурує «дворанинъ королев пан Юрьий Кондратовичъ» (*Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.* – Lwów, 1887. – Т. 1. – С. 139).

6. Голубев С. Древний помянник Киево-Печерской Лавры // *Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца.* – Киев, 1892. – Кн. 4. – Отд. 3. – С. 11.

7. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca czternastego wieku. – Kraków, 1895. – S. 97, 98, 115. Вони названі серед князів Гольшанських у лаврському Введенському синодику (Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври / Упор. та вступна стаття Олексія Кузьмука / *Лаврський альманах.* Спецвипуск 7. – Київ 2007. – С. 21).

8. Strykowski M. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojskiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia / Oprac. Julia Radziszewska. – Warszawa, 1978. – S.167-168.

9. Strykowski M. O początkach. – S/376-377.

10. Strykowski M. Kronika polska, litewska, zmudzka i wszystkich Rusi. – Krolewiec, 1582. – S.164, 196, 199-200, 256, 258, 283-284, 285-287, 341, 344, 357.

11. Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578. –S.208; Ejusdem. Herby rycerstwa polskiego. – Kraków, 1584. – S.349; Ejusdem. Ogród królewski... – Kraków, 1599. – List CCVI a.

12. Полное собрание русских летописей / Хроники: Литовская и жмойтская и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – Москва, 1975. – Т. 32. – С. 149.
13. Полное собрание. – С.-Петербург, 1908. – Т. 2. Ипатьевская летопись. – Ствп. 782, 784-785, 786, 805-806. Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст. – Київ, 1991. – С. 456.
14. Русина О. Псевдокиївські князі XIII-XV ст. // Русина О. Студії з історії Києва та Київської землі. – Київ, 2005. – С. 39.
15. Однороженко О. Князівська гекральдика Волині середини XIV-XVIII ст. – Харків, 2008 – С. 12-14, 48-49.
16. Голубев С. Древний помянник. – С. 27-28.
17. Однороженко О. Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII-XVI ст. – Харків, 2009. – С. 73, 229.
18. Там само. – С. 228, 229.
19. Голубев С. Древний помянник. – С. 31-32.
20. Войтович Л. Княжа доба. – С. 414.
21. Русина О. До питання про київських князів татарської доби // Русина О. Студії з історії Києва та київської землі. – Київ, 2005. – С. 9-37.
22. Літопис руський / За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – Київ, 1989. – С. 439.
23. Не виключено, що це зробив ще Лев Данилович, який намагався її забрати собі ще раніше, за життя його та Мстиславового двоюрідного брата Володимира Васильовича.
24. Archiwum ks. Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. 1. – S. 6.
25. Войтович Л. Княжа доба на Русі. Портрети еліти. – Біла Церква:Видавець Олександр Пшонківський. – 2006. – С. 514-516.
26. Archiwum. – Lwów, 1890. – Т. 3. – S. 161.
27. Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. Видання друге. – Київ, 1971. – С. 125.
28. Bielski M. Kronika Polska... nowo przez Joachima Bielskiego syna jego wydana. – Kraków, 1597. – S. 535.
29. Bielski M. Kronika wszystkiego swiata... – [Kraków,] 1551. – List 282 b; Ejusdem. Kronika wszelkiego swiata... – [Kraków, 1564.]. – List 298 b; Ejusdem. Kronika tho iest historya swiata... – [Kraków,] 1564. – List 412 b.
30. Starovolsci S. Sarmatiae Bellatores... – Coloniae Agripinae, 1631. – P. 135-136.
31. Wolff J. Kniazowie. – S. 429.
32. Strykowski M. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojskiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia / Opracowała Julia Radziszewska. – Warszawa, 1978. – S. 326.
33. Wolff J. Kniazowie. – S. 100-101.
34. Kalnofojski A. TERATOYPTHMA. – Kijów, 1638. – S. 35. Тут наводиться фантастична щодо року та індикта дата смерті — «Року Божого 1531 Індикта 11. липня 12».

35. Archiwum. – Т. 3. – S. 185.
36. Ibidem. – S. 236, 237.
37. Уляновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. – Вип. 2. – Острог, 2009. – С. 141. – Національний університет «Острозька академія». Серія «Видатні постаті острогіани».
38. Wolff J. Kniaziowie. – S. 100, 101.
39. Мицько І. Статті. – С. 12.
40. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. Вернадського. – Спр. 537п/1743. – Арк. 6 зв.
41. Там само. – Спр. 375/374. – Арк. 201.
42. Мицько І. Синодики. – С. 14
43. Kalnofojski A. TERATOYPIHMA. – Kijów, 1638. – S.60.
44. Войтович Л. Княжа доба. – С. 515.
45. Archiwum. – Т. 3. – S.236, 237.
46. Голубев С. Древний помяник. – С. 86.
47. Там само. – С. 87. Згадується вона і в «Тератургемі» А. Кальнофойсько-го (1638), як така що вписана до лаврівського синодику: Konstantina Xiezcia Ostrozskiego Corka Xiezna Maria wpisana (Kalnofojski A. TERATOYPIHMA. – S. 121).
48. Л. Войтович безпідставно визначає для Марії Іванівни ще й друге ім'я Ксенія, яке він знайшов у цьому поминанні (Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст). Склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 70, 75; Його ж. Княжа доба. – С. 514 (вже як «Ксенія-Марія Іванівна (†після 1506). Була одружена з князем Андрієм Олександровичем Сангушком. Записана у Києво-Печерському (поз. 312) і Супрасльському (поз. 69) пом'яниках)).
49. Археографический сборник документов... – Вильна, 1870. – Т. 9. – С. 457.
50. Центральний державний архів України у Львові. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 360. – Арк. 339, 1165-1168.
51. Войтович Л. Княжа доба. – С. 516.
52. Niesiecki K. Herbarz polski. – Lipsk, 1839. – Т. 3. – S. 327. На це вказує згадка про фрагмент Древа Господнього, присутня в цьому літописі, і те, що М. Стрийковський для своєї праці використовував список такої ж хроніки, що зберігався у споріднених з Острозьким князів Заславських.